

КЛАСИЦИ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА

Џозеф Конрад

Срце таме
и друге
новеле

Превод Бранислава Г. Ромчевића

Наслов оригинала: *Heart of Darkness; An Outpost of Progress; Karain: A Memoir; The Lagoon; Freya of the Seven Isles*, by Joseph Conrad.

Наслов превода: *Срце таме и друге новеле*, од Џозефа Конрада.

Аутор превода: Бранислав Г. Ромчевић.

Друго издање (интернетско). Број примерака: отворен интернетски тираж.

Уредник, издавач и штампар: Бранислав Г. Ромчевић, Новоградска 14, Београд.

Место и година штампања: Београд, 2017.

©2008 Бранислав Г. Ромчевић. Сва права придржава Бранислав Г. Ромчевић. Ниједан део ове публикације не сме се репродуковати, држати у систему за похрањивање, или се преносити и умножавати у било ком облику или било којим путем – електронски, механички, фотокопирањем, снимањем звука или слике, или на било који други начин, нити икако комерцијално користити – без претходне писмене сагласности Бранислава Г. Ромчевића.

Ова електронска књига је у формату ПДФ, са забраном копирања и штампања.

Садржај

О писцу и књизи	4
<i>Срце таме</i>	8
<i>Предстража напретка</i>	61
<i>Лагуна</i>	203
<i>Карен: спомен</i>	225
<i>Фреја са Седам Отока</i>	290
Појмовник преводиочев	409

О ПИСЦУ И КЊИЗИ

Џозеф Конрад је списатељско име натурализованог Енглеца Јозефа Теодора Конрада Корзењовског (1857–1924), Пољака рођеног у Бердичеву, у некоћ пољском делу Украјине. Син аристократе и преводиоца с француског, борца против руске доминације у Пољској, грофа Апола Корзењовског, остао је без оба родитеља до своје дванаесте године. Усвојен од омиљеног ујака, Тадеуша Бобровског, похађао је школу у Кракову, а у седамнаестој години се, као морнар француске трговачке морнарице, из Марсеја отиснуо на море. До своје двадесет и прве године учествовао је у (неуспелој) Карлистичкој завери да се на шпански престо доведе Војвода од Мадрида; преживео један двобој и један покушај самоубиства; и прешао у енглеску трговачку морнарицу. Енглески је учио читајући лондонски *Тајмс*, Карлајла и Шекспира. Године 1884. постаје енглески поданик и стиче диплому поморског капетана. Плови за далека источна мора и следећих десет година морнари тамо, поглавито на рути Сингапур – Борнео, а око пет месеци проводи и као заповедник

парњаче на реци Конго у Африци. Затим се повлачи из поморског живота. Са супругом, Џеси Чемберс, насељава се у Ашфорд, у Кенту, и започиње списатељску каријеру, пишући искључиво на енглеском. За живота је сматран, спочетка, писцем поморских прича за дечаке. Но, његов опус је врло брзо превреднован, тако да се Конрад данас сматра романсијером изражене моралне и друштвене свести и мајстором приповедања. Богатство описа у његовом делу, вешто стварање атмосфере и темпа радње, пре свега су му помагала у разматрању двоумица везаних за људско делање, за двојност и крхкост морала и усамљеност срца људског. За разлику од Киплинга и других проколонијалних и проимперијалних писаца, својих савременика, Конрад има врло јасан антиколонијалан став. Његово је срце несумњиво на страни потлачених. Но, Британска Империја то је мудро превидела, па га је сврстала међу своје великане и баштинила његово дело, писано на енглеском језику с благим укусом словенске душе.

Прве две новеле у овој књизи једина су књижевна чеда Конрадовог петомесечног боравка у Африци. *Срце таме* је светски позната и призната као вршни домет Конрадовог списатељства, како у погледу књижевнога стила тако и по интензитету моралне ангажованости писца у обради

тематике: колонијалног рабљења афричког континента поткрај 19. века и моралног расапа коме подлежу сви бели учесници у њему. Иако краћа, *Предстража напретка* ни у ком погледу не заостаје за својим познатијим садругом. Сам Конрад ју је сматрао својом најбољом причом.

Иронично је и парадоксално да је вероватно најпознатији нигеријски писац, Ачеби Чинуји, прогласио *Срце таме* за расистичку књигу, у којој се црна раса потцењује, а самог Конрада за расисту. Његова аргументација, изнета у повећем есеју године 1975, ипак није одржива, јер се може рећи да се служио цитатима датим без литерарног и историјског контекста, као и тумачењима која су неодржива и неприхватљива оном ко ту новелу чита потпуно отворених очију и срца.

Лагуна је нежна љубавна прича у суровом окружењу племенских обичаја острвљанских Малајаца 19. века.

Карен: спомен такође је љубавна прича с Далеког Истока, а Конрад мајсторски користи егзотични заплет о занесености немогућом љубављу и изневеравању пријатељства и да би указао на разлике, али и на општељудске сличности, између људи и раса још „нецивилизованих“ и оних које гута индустријска цивилизација.

Фреја са Седам Отока је овде трећа љубавна прича с Далеког Истока, но чији су учесници припадници беле, колонијалне расе. Трагичност је заједничка нит с претходним двема, а тематика је, притом, конрадовски вишеслојна, па следствено, укључује и манихејску борбу добра и зла. Један од закључака који се намећу током читања јесте да нема јамства да добро побеђује.

Бранислав Г. Ромчевић

СРЦЕ ТАМЕ
и друге новеле

СРЦЕ ТАМЕ

Глава 1. Нела, јола за крстарење, окрете се на сидру без лепрша једара и заустави се. Прилив је почео, ветар беше скоро стишан, а пошто она беше запућена низводно, једино што јој преостаде беше да сачека да се плима обрне.

Потез Темза према мору пружао се пред нама ко почетак бескрајног тока. На пучини, море и небо беху заварени скупа без споја, а у светлом простору жутосмеђа једра баржи што се крећу узводно са плимом као да стојаху мирно у црвеним гроздовима платна, оштрих врхова, с одсјајем поцакљених соха. Измаглица почиваше на ниским обалама што су текле к мору у једноличности што нестаје. Ваздух је био таман изнад Гревзенда, а још даље чинио се сабијеним у жалобну тмину, непокретно наднесену над највећим, највеличајнијим градом на свету.

Директор предузећа био је наш капетан и наш домаћин. Нас четворица одано смо посматрали његова леђа, док је он стојао на прамцу и гледао ка мору. На целој реци не беше ничег што изгледа ни упола тако поморски. Подсећао је на пељара, који је морнарима оличена поузданост. Беше тешко појмити да његов посао није тамо напољу, на светлом ушћу, но за њиме, у наднетој тмини.

Међ нама је, као што већ негде рекох, постојала повезаност морем. Сем што нам је срца држала на окупу током дугих периода раздвојености, чинила нас је трпељивим према причи оног другог – чак и према уверењима. Правник – најбољи од старих другара – имаше једини јастук на палуби и лежаше на јединој поњави. Књиговођа беше већ донео кутију домина, па се неимарски играо коскама. Марлов је седео, прекрштених ногу, сасвим позади, наслањајући се на задњи јарбол. Имао је упале образе, жуту пут, права леђа, испоснички изглед, те је, спуштених руку, дланова окренутих упоље, подсећао на кумира. Директор, уверивши се да сидро добро држи, дође позади и седе међ нас. Разменисмо лењо неколико речи. Потом настаде тишина на палуби јахте. Из овог или оног разлога, не зачесмо ту игру домина. Осећали смо се склоним размишљању и неспособним за било шта доли за спокојно зурење. Дан се завршавао у ведрини мирног и

ванредног сјаја. Вода је сјала умирујуће; небо, без мрље, беше добростива огромност чисте светлости; и сама измаглица на мочвари Есекса беше налик копренастој и сјајној тканини што виси с пошумљених брежуљака у унутрашњости и заогрће ниске обале у прозирне наборе. Само је тмина на западу, наднесена над горњи ток, постајала мрачнија сваког часа, као да је разљућена ближењем сунца.

Најзад се, у свом закривљеном и неприметном паду, сунце спусти ниско, а од сјајно белог промени се у мутно црвено, без зрака и без тоpline, као да ће се нанадно угасити, на смрт погођено додиром те тмине наднете над мноштвом људи.

Одмах дође до промене над водом, а ведрина постаде мање сјајна а дубља. Стара река у свом широком току почиваше неузбуркана на измаку дана, после векова добре службе пружене раси што јој напучује обале, распростра у спокојном достојанству пута воденог што води до најдаљих крајева света. Гледали смо пречасну матицу не у живом севу кратког дана што вечно долази па оде, но у светлом сјају трајних сећања. И заиста, ништа није лакше човеку што се, како се каже, „држи мора“ с поштовањем и љубављу, но да призове величајни дух прошлости на доњем току Темза. Плимна струја тече амо–тамо у својој

непрестаној служби, крцата сећањима на људе и лађе које је носила ка покоју дома или биткама морским. Знала је и служила све људе на које је нација поносна, од сера Франсиса Дрејка до сера Џона Френклина, све самих витезова, с титулом или без ње – величајних витезова— луталица морских. Носила је све лађе чија имена севају у ноћи времена, од *Златне кошуте*, што се вратила, са својим округластим боковима пуним блага, да прими посету Краљичине Висости и тако изађе из те дивске приче, до *Еребуса* и *Терора*, што кренуше у другачија освајања – и који се не вратише. Знала је она и те лађе и те људе. Испловљавали су из Детфорда и Гриница, из Ирита – пуστοлови и насељеници; лађе краљеве и лађе људи на Берзи; капетани, адмирали, мрачни „кријумчари“ трговине с истоком и овлашћени „генерали“ флота Источне Индије. Ловци на благо или трагачи за славом, сви су одлазили на тој матици, мач носећи, а често и бакљу, теклићи моћи те земље, носиоци искре свете ватре. Каква све величајност није отпловила на осеци те реке у тајновитост непознатог света! Снови људски, семе држава, клице царстава.

Сунце зађе; сутон паде на ток, а светла се почеше јављати дуж обале. Светионик Чепмен, ствар треножна подигнута на блаштишту, јако је светлио. Светла лађи

кретала су се по пловном путу – велико гибање светала што иду горе–доле. А даље на запад, у горњем току, место чудовишног града и даље је било злослутно на небу означено, наднесена тмина у светлости сунчаној, аветан сјај под звездама.

„И ово је,“ рече Марлов изненада, „било једно од тамних места на свету.“

Он беше једини од нас који се и даље „држао мора.“ Најгоре што се о њему могло рећи било је да не представља своју класу. Био је поморац, но је био и луталица, док већина помораца води, ако човек може то тако рећи, живот седелачки. Њихов ум је од врсте „остај дома“, а дом им је увек с њима – лађа; а тако и њихов завичај – море. Једна лађа је веома налик другој, а море је увек исто. У непроменљивости њине околине, стране обале, страна лица, променљива големост живота, клизе поред, прекривени не осећајем тајанствености но помало презривим незнањем; јер поморцу нема ничег тајанственог, сем ако је то само море, које је господар његовог живота и недокучно ко судбина. Што се тиче осталог, после његовог рада – повремена шетња или повремена пијанка на обали достаје да му открије тајну целог континента, а он опћенито нађе да та тајна није вредна спознаје. Приче помораца поседују непосредну

једноставност, чија цела суштина легне у љуску разбитог ораха. Међутим, Марлов не беше типичан (ако се изузме његова склоност да прича приче), те за њ суштина радње не беше унутра, ко коштица, него напољу, тако да причу што је износи обухвата тек онако како жар изазива испарење, налик једном од оних магличастих колутова светлости што их, каткад, чини видљивим сабласни сјај месечине.

Његова опаска не изгледаше ни најмање зачудно. Управо је пристајала Марлову. Прихваћена је у тишини. Нико се не потруди ни да прогунђа; те он ускоро рече, врло лагано:

„Мислио сам на времена врло давна, кад Римљани првотно дођоше овамо, пређе деветнаест векова – пре неки дан.... Светлост је отада изашла из реке – ви велите *витези*? Да; но то је ко брз одсев на равници, ко муња у облацима. Ми живимо у трену – нека траје докле год се стара Земља буде обртала! Међутим, тама овде беше јуче. Замислите осећања заповедника ваљане – како их оно зовете – триреме у Медитерану, ком је изненада наређено да иде на север; како у журби копном прелази преко Галије; како преузима једно од оних пловила што би их легионари – красна гомила вештих људи мора да су били – правили, очито на стотине за месец—два дана, ако смемо

веровати ономе што читамо. Замислите га овде – на самом крају света, с морем боје олова, с небом боје дима, с неком лађом крутом отприлике као концертина – а иде уз ову реку са залихама, или с наређењима, или с чим год хоћете. Пешчани спрудови, мочваре, прашуме, дивљаци – с јако мало ичега за јело што је подобно за човека цивилизованог, а ничег, доли воде Темза, за пиће. Нема овде вина фалернскога, нема изласка на обалу. Овде–онде, војни логор изгубљен у дивљини, као игла у гомили сена – студ, магла, олује, болест, изгнанство, и смрт – смрт што вреба у ваздуху, у води, у жбуњу. Мора да су овде умирили као муве. О, да – он је то извео. И то, без сумње, извео одлично, чак и без много размишљања о том, сем, можебит, да би се после хвалисао о ономе кроза шта је прошао у своје време. Они беху довољно мушкарци да би се суочили с тамом. А њега је, можебит, бодрило да мерка прилику да ускоро буде унапређен у флоту код Равене, ако пријатеља буде имао у Риму, и ако преживи ту грозну климу. Или, замислите младог грађанина у тоги – можебит превише коцкања, знате – како амо долази у пратњи неког префекта, или скупљача пореза, или чак трговца, да поправи своје стање имовно. Искрцан у мочвари, хода кроз шуму и у некој постаји у унутрашњости осети како се дивљаштво, крајње дивљаштво, затворило

око њ – сав тај тајанствени живот дивљине, штоно се комеша у прашуми, у џунглама, у срцима дивљих људи. А нема посвећивања у такве тајновитости. Он мора да живи сред неразумљивог, које је, такође, одвратно. А оно поседује и чар, која почиње да делује на њ. Чар опачине – знате, замислите све већа жаљења, чежњу да се бежи, беспомоћно гађење, предају, мржњу.“

Он застаде.

„Пазите,“ поче опет, подигавши једну руку из лакта, с дланом истуреним упоље, тако да је, с ногама скрштеним пред собом, био у положају Буде који проповеда у европском оделу и без лотосовог цвета; „пазите, нико од нас не би се осећао баш тако. Оно што нас спасава јесте делотворност – преданост делотворности. Међутим, ови момци нису било бог зна шта, у ствари. Нису били колонисти; њино управљање беше тек цеђење, и ништа више, рекао бих. Били су освајачи, а за то вам треба само груба сила – ништа чим се хвалите кад га поседујете, пошто вам је снага тек случајност што произилази из слабости других. Они су грабили оно што су могли узети зарад оног што се може узети. То је била проста пљачка с насиљем, убиство с отежавајућим околностима навелико, а људи су томе приступали слепо – ко што баш и приличи онима што се носе с тамом. Освајање света, што најчешће

значи његово одузимање од оних што имају другачију пут, или мало пљоснатије носеве но ми, није лепа ствар кад се у њу загледате. Једино што га искушљује јесте замисао. Замисао у његовој позадини; не сентиментално претварање, него замисао; и несебично веровање у ту замисао – у нешто што можете подићи, и пред њим се поклонити, и жртву му понудити....“

Он ућута. Пламенови су клизили по реци, мали, зелени пламенови, црвени пламенови, бели пламенови, који су се гањали, престизали, спајали, укрштали један с другим – а онда се раздвајали, лагано или журно. Саобраћај великога града одвијао се у све дубљој ноћи на бесаној реци. Ми смо посматрали, чекајући стрпљиво – није било ничег другог да се ради до краја прилива; но тек после дугог мука, кад он рече, оклевајућим гласом, „Претпостављам да се ви, момци, сећате да сам једном, накратко, постао слатководни морнар,“ спознадосмо да нам је судбина, пре него што крене осека, да чујемо о једном од Марловљевих недоказаних доживљаја.

„Не желим да вас много гњавим с оним што се мени лично догодило,“ поче он, показавши, том опаском, слабост многих приповедача што тако често изгледају несвесни оног што њихово слушатељство жели највише да чује; „а ипак, да бисте разумели деловање тога на ме, треба

да знате како сам тамо стигао, шта сам видео, како само отишао уз ту реку до места где први пут сретох оног сиротана. То беше понајдаља тачка пловидбе и врхунац мога доживљаја. Некако се чинило да он баца неку врсту светла на све око мене – и у моје мисли. Беше и подоста мрачан – и жалостив – ни на који начин изузетан – а ни баш јасан. Не, не баш јасан. А ипак се чинило да баца неку врсту светлости.

„Тада сам се, ко што се сећате, управо вратио у Лондон после подоста Индијскога Океана, Пацифика, Кинеских Мора – редовна доза Истока – око шест година, па сам скитао наоколо, ометајући вас момке у послу и упадајући у ваше домове, баш као да имам небески задатак да вас цивилизујем. То беше врло пријатно, неко време, но се ја, мало после, уморих од одмарања. Онда почех да се огледавам за лађом – што сматрам најтежим послом на свету. Међутим, лађе мене не хтедоше ни погледати. Па се и уморих од те игре.

„Елем, кад сам био момчић, имао сам страст према мапама. Сатима бих гледао у Јужну Америку, или Африку, или Аустралију, и губио се у свим дивотама истраживања. У то време било је много празних површина на свету, а када бих ја угледао неку што изгледаше посебно примамљиво (а све тако изгледају) ставио бих прст на њу и

рекао: ‚Кад одрастем, ићи ћу тамо.‘ Е, нисам још био тамо, а сад нећу ни покушати. Чар је нестао. Друга места беху разбацана по полулоптама. Био сам у неким од њих, и... па, о томе нећемо причати. Али је постојало још увек једно – највеће, најпразније, тако рећи – за којим сам жудео.

„Истина, дотле више није било празна површина. Испунила се, од мога дечаштва, рекама и језерима, и именима. Престало је бити празна површина са раскошном тајном – бела мрља, да дечак над њом блажено сања. Постало је место таме. Но на њему беше нарочито једна река, река силно велика, коју сте видели на мапи, која је личила на огромну размотану змију, са главом у мору, док јој тело мирује, кривудајући далеко преко големе земље, а реп јој изгубљен у дубинама копна. И док сам њену мапу гледао у излогу радње, она ме опчини, као што би змија птицу – глупу птичицу. Онда се сетих да постоји велика твртка, Предузеће за трговину на тој реци.

„Дођавола све!“ помислих за се, они не могу трговати а да не користе некакво пловило на толикој слаткој води – парњаче! Што да не покушам да на једној добијем заповедништво?“ Продужих Улицом Флит, али се не могох трсити те замисли. Змија ме беше зачарала.

„Ви схватате да то беше твртка континентална, то Трговачко друштво; но ја имам сву силу рођака што живе

на континенту, јер је то јефтино и није тако гадно ко што изгледа, кажу они.

„Жао ми је што морам признати да сам почео да их гњавим. Ово за ме већ беше нов смер. Нисам био навикао да ствари добијам на тај начин, знате. Увек сам ишао својим путем и на својим ногама, тамо куд сам наумио да одем. Нисам то хтео о себи веровати; но сам, онда – видите – осећао да тамо морам стићи, овако или онако. Стог сам их гњавио. Мушкарци би рекли: ‚Мој драги човече,‘ и не би ништа учинили. Онда сам (да ли бисте веровали?) испробао жене. Ја, Чарли Марлов, пустио сам жене у погон – да бих добио посао. Господе! Дакле, видите, та ме је накана прогањала. Имао сам тетку, једну драгу, занесену душу. Она написа: ‚Биће забавно. Спремна сам да учиним било шта, било шта за тебе. То је сјајна замисао. Познајем супругу једне врло високе личности у Управи, као и човека који има пуно уплива код,‘ итд. Беше приправна да дигне бескрајну галаму како би постигла да будем постављен за капетана речне парњаче, аколи то желим.

„Добио сам своје постављење – наравно; и добио сам га врло брзо. Чини се да Предузеће беше примило вест да је један од његових капетана погинуо у натезању с домороцима. То је била моја прилика, а учинила је да ми буде јоште више стало да кренем. Тек сам месецима потом,

кад покушах да повратим оно што је остало од леша, сазнао да је првобитна свађа произишла из неспоразума око неких кокоши. Да, две црне кокоши. Фрезлевен – то беше име тог човека, Данца – беше помислио да му је некако учињена кривда при погађању, па је изашао на обалу и почео штапом лупати по глави сеоског поглавицу. О, није ме изненадило ни најмање кад сам ово чуо, и кад ми, истовремено, рекоше да је Фрезлевен био најблагороднији, најмирнији створ што је икад ходио на две ноге. Без сумње је био; али је већ био пар година тамо, заузет племенитим циљем, знате, па је, вероватно, осетио најзад потребу да некако потврди своје самопоштовање. Стог је безмислосно лемао тог старог црњу, док га је велика гомила његових људи посматрала, ко громом ошинута, докле неки човек – речено ми је, син поглавичин – у очајању, кад чу како старина виче, не покуша да копљем прободу белог човека – а оно, наравно, сасвим лако прође измеђ кључњача. Онда се цело житељство склонило у прашуму, очекујући да ће се десити свакојак невоље, док, са друге стране, парњача којом Фрезлевен беше заповедао такође оде у гадном страху, под старањем машинисте, чини ми се. Касније се, изгледа, нико није много мучио око остатака Фрезлевених, док ја не одох и не ступих на његово место. Нисам, ипак, то могао пустити

тек тако; но када се указала прилика да се, најзад, сретнем са својим претходником, трава што је расла кроз његова ребра беше довољно висока да му скрије кости. Све су биле ту. Натприродни створ није био такнут пошто паде. А село беше пусто, колибе су зјапиле, црне, сатруле, све нахеро у срушеним оборима. Невоља му је пристигла, јамачно. Људи су нестали. Лудачки страх их је распршио кроз жбуњак, мушкарце, жене и децу, те се никад нису ни врнули. Не знам ни шта се збило с кокошима. Рекао бих да их се циљ напретка домогао, свакојачко. Међутим, преко овог дичног догађаја ја добих своје постављење, и пре но што уопште почех да му се надам.

„Летео сам наоколо као луд да бих се припремио, те сам пре истека четрдесет осам сати прелазео Канал, да се прикажем својим послодавцима и потпишем уговор. Кроз неколико сати стигох у град који увек чини да помислим на обележјен гроб. Предрасуда, без сумње. Не беше ми тешко да пронађем канцеларије Предузећа. Оно беше понајвећа ствар у граду, а свако кога сретох беше њиме испуњен. Они ће да управљају прекоморским царством и да без краја и конца праве новац тргујући.

„Уска и пуста улица у дубокој сенци, високе куће, безбројни прозори са жалузинама, мртва тишина, трава ижђикала лево и десно, огромна двострука врата што стоје

неспретно одшкринута. Клизнух кроз једну од тих пукотина, попех се почишћеним и неукрашеним степеништем, празним ко пустиња, и отворих прва врата до којих стигох. Две жене, једна дебела а друга витка, седеле су на столицама са сламнатим седиштима, плетући црну вуну. Витка устаде и крете право на ме – и даље плетући, оборених очију – и баш кад почех размишљати да се склоним с пута, ко што бисте то учинили ради месечара, она се заустави и диже поглед. Хаљина јој беше проста ко навлака кишобрана, а она се окрете без речи и преда мном уђе у чекаоницу. Дадох своје име и погледах наоколо. Боров сто у средини, просте столице свуда уза зидове, на једном крају велика, сјајна мапа, обележена свим бојама дуге. Ту беше силна количина црвеног – увек доброг да се види, јер човек зна да се ту обавља неки прави посао; поприлична гомила плавог, мало зеленог, мрље наранџастог, и, на Источној Обали, гримизна површина, да значи где красни пионири напретка пију красно лагер—пиво. Међутим, ја нисам полазио ни у једну од ових. Полазио сам у жуто. Усред среде. А та реке беше ту – опчињавајућа – смртоносна – као змија. Уф! Отворише се нека врата, седокоса секретарска глава, с намештеним жалостивим изразом, појави се, а мршав кажипрст позва ме у светилиште. Његово осветљење беше мутно, а тежак

писаћи сто чучаше у средини. Иза те грађевине изађе појава бледе гојазности у жакету. Велики човек лично. Био је висок пет стопа и шест палаца, а располагао ко зна коликим милионима. Он се рукова, чини ми се, неразговорно промрмори, би задовољан мојим француским. *Бон војајж*.

„Кроз отприлике четрдесет пет секунди, опета се нађох у чекаоници са сажаливим секретаром, који ми, пун туге и сућути, даде да потпишем неки докуменат. Чини ми се да се обавезах, измеђ других ствари, да не откривам никакве пословне тајне. Ево, ни нећу.

„Почех се осећати помало нелагодно. Ви знате да нисам навикао на такве церемоније, а беше нечег злослутног у ваздуху. Беше баш ко да сам припуштен у неку заверу – не знам – нешто не сасвим исправно; па сам једва дочекао да изађем. У претсобљу, оне две жене плеле су црну вуну грозничаво. Људи су пристизали, а она млађа ходала је напред—назад и уводила их. Стара је седела на својој столици. Њене равне чојане ципеле беху дигнуте на грејач за ноге, а на крилу јој почиваше мачка. На глави је носила неку уштиркану белу ствар, имала је брадавицу на једном образу, а наочаре са сребрним оквиром висиле су јој на врху носа. Она ме погледа преко наочара. Брза и равнодушна смиреност тога погледа није ми пријала. Два

младића с будаластим и веселим изразима лица баш су била упељавана, а она на њих баца исти брзи поглед незаинтересоване мудрости. Изгледало је да зна све о њима, као и о мени. Обузе ме чудно осећање. Чинило се да је она тајновита и судбоносна. Често сам, далеко одатле, помишљао на њих две, како чувају врата Таме, плетући црну вуну као за топао покров, једна уводећи, непрестано уводећи у непознато, док друга разгледа весела и будаласта лица незаинтересованим старим очима. *Ave*, стара плетилица црне вуне! *Morituri te salutant*. Многи од оних које она погледа не видеше је опет – ни половина, ни издалека.

„Остала је још посета доктору. „Проста формалност,“ увераваше ме секретар, с изразом као да преузима огромну улогу у свим мојим болима. Следствено, млад момак, који је шешир носио над левом обрвом, неки писар, претпостављам – мора да је у том послу било писара, мада кућа беше тиха као кућа у граду мртвих – дође однекуд горе и поведе ме напред. Био је офуцан и немаран, с мрљама од мастила на рукавима јакете, а кравата му беше велика и бујна, испод браде сличне врху старе чизме. Беше мало прерано за доктора, па ја предложим да нешто попијемо, а он нато показа црту срдачности. Док смо седели уз своје вермуте, он је величао посао предузећа, те

ја убрзо нехотице изразих своје изненађење што он не иде тамо. Он одједном постаде и хладан и сабран. „Нисам таква луда као што изгледам, вели Платон својим следбеницима,‘ рече поучно, испразни чашу с великом одлучношћу, те се дигосмо.

„Стари доктор попипа ми било, очито цело време мислећи на нешто друго. „Добро, добро за тамо,‘ промумла, а онда ме, с неком жудњом, упита да ли бих га пустио да ми измери главу. Подоста изненађен, рекох да бих, кадли он извади неку ствар сличну шестару и узне димензије напред и назад и посвуда, пажљиво бележећи. Беше необријан човечуљак, у изношеном капуту сличном кафтану, с ногама у папучама, те ја помислих да је нешкодљива луда. „Увек тражим допуштење, у интересу науке, да измерим лобање оних што тамо иду,‘ рече он. „А када се врате, такође?“ упитах ја. „Ох, ја их никад не видим,‘ изјави он; „а онда, промене се дешавају унутра, знате.‘ Он се насмеши, као на неку тиху шалу. „Дакле, идете тамо. Изврсно. И занимљиво.‘ Он ме погледа истраживачки и направи још једну забелешку. „Да ли сте икад имали лудило у породици?“ упита прозаичним тоном. Осетих се врло најеђено. „Је ли и то питање у интересу науке?“ „Било би,‘ рече он, не обративши пажњу на моју узрујаност, „занимљиво за науку да посматра душевне промене

појединаца на лицу места, но...‘ ,Јесте ли ви лекар за душевне болести?’ прекидох ја. ,Сваки доктор требало би да буде – малчице,‘ одговори тај чудак хладнокрвно. ,Ја имам једну теоријицу, за коју ми ви, месјеи који одлазите тамо, морате помоћи да је докажем. То је мој удео у користима што ће их моја земља пожњети од тога што има тако сјајну колонију. Пуко богатство препуштам другима. Извините због мојих питања, али ви сте први Енглец ког имам прилику да прегледам...‘ Пожурих да га уверим да нисам ни најмање типичан. ,Да јесам,‘ рекох, ,не бих овако причао с вама.‘ ,Оно што велите јесте прилично дубоко и вероватно погрешно,‘ рече он, смејући се. ,Избегавајте узрујавање више него излагање сунцу. Adieu. Како ви Енглези кажете, а? Збогом... Adieu. У тропима човек мора, пре свега, остати спокојан... Он подиже опомињући кажипрст... *Du calme, du calme. Adieu.*

„Још једна ствар преостаде да се уради – да се каже збогом мојој дивној тетки. Нађох је како кличе од весеља. Попих шољу чаја – последњу пристојну шољу чаја за много дана – па смо, у једној соби која изгледаше врло умирујуће, баш како бисте очекивали да изгледа салон једне госпође, дуго и тихо разговарали крај камина. Током тих поверавања, постаде ми сасвим јасно да сам представљен супрузи тог високог достојника, и бог би га

знао коликим још људима, као изузетан и надарен створ – срећан добитак за Предузеће – човек ког не уловите сваког дана. Забога! А ја ћу преузети старање над речном парњачом од два и по пенија, с пиштаљком од једног пенија приде! Испаде, међутим, да сам и један од Радника, с великим словом – знате. Нешто као изасланик светлости, нешто као нижа сорта апостола. Отприлике у то време, подоста таквог ђубрета расипано је у штампи и разговорима, па је та дивна жена, живећи усред навале целе те будалаштине, била понесена. Причала је о ,одвикавању тих неуких милиона од њихових ужасних обичаја,‘ док не учини, на часну реч, да ми буде баш непријатно. Усудих се да напоменем да се Предузећем управља ради добити.

„,Заборављаш, драги Чарли, да је радник вредан своје најамнине,‘ рече она бистро. Чудно је како су жене без додира са стварношћу. Живе у властитом свету, а никад није било ничег налик њему, нити може бити. Превише је леп, у целости, а кад би га оне створиле, отишао би у комаде пре првог залаза сунца. Неке непријатне чињенице, с којима ми мушкарци живимо задовољно још од дана стварања света, покренуле би се и обориле целу ту ствар.

„После овога, био сам загрљен, буде ми речено да носим фланел, да обавезно често пишем, и тако даље – те одем. На улици – не знам зашто – обузе ме чудно осећање да сам преварант. Необична ствар је да сам ја, који би се покупио у било који део света двадесет и четири сата по обавештењу, с мање размишљања него што већина људи поклања преласку преко улице, начас – да не кажем оклевао, али запањено застао пред овом свакидашњом ствари. Најбољи начин на који вам то могу објаснити јесте да сам на секунд—два осећао као да, уместо да идем у средиште континента, треба да кренем у средиште земље.

„Отишао сам на француској парњачи, а она је свраћала у сваку проклету луку коју они тамо имају, искључиво, колико сам могао видети, ради искрцавања војника и цариника. Посматрао сам обалу. Посматрање обале док она клизи поред лађе је као размишљање о енигми. Она је ту, пред вама – насмешена, намрштена, изазовна, величајна, безначајна, незанимљива или дивља, а увек нема, с изгледом као да шапуће: „Дођи и изнађи.“ Ова беше скоро безоблична, као да се још увек ствара, с изгледом једноличне мрачности. Ивица колосалне џунгле, тако тамнозелене да скоро беше црна, обрубљена белим валометом, ишла је право, ко лењиром повучена, далеко, далеко дуж модрог мора, чије светлугање беше пригушено

пузавом измаглицом. Сунце беше жестоко, копно као да се пресијавало и цедило од испарења. Овде–онде, показале би се сивкасто–беличасте тачке, згомилане унутар белог валомета, са заставом што се, можебит, вијори над њима. Насеобине старе неколико векова, а јоште не веће од глава чиода на нетакнутом пространству свог залеђа. Ми смо лагано напредовали, заустављали се, искрцавали војнике; настављали, искрцавали царинике, да убирају намете у ономе што је личило на од Бога заборављену дивљину с лименом колибом и заставном копљачом, изгубљеном у њој; искрцавали још војника – да се старају о цариницима, вероватно. Неки су се, чуо сам, удавили у валомету; а да ли су се удавили или не – није изгледало да се ико нарочито брине. Били би само избачени тамо, а ми бисмо ишли даље. Обала је изгледала исто сваког дана, као да се нисмо померили; али смо пролазили разна места – трговачка места – с именима као Велики Басам, Мали Попо; именима која као да спадају у неку прљаву лакрдију, која се изводи испред злослутне кулисе. Беспослица путника, моја усамљеност међ свим тим људима, с којима нисам имао додирне тачке, уљасто и тромо море, једнолична суморност обале, чинило се да ме држе подаље од истине о стварима, у замци жалобне и бесловесне опсене. Глас валомета, што се овда–онда чуо, беше право задовољство,

ко говор братовљев. Беше нешто природно, што има свој узрок, што има значење. Овда–онда, чамац са обале пружио би човеку пролазан додир са стварношћу Веслали би га црни људи. Издалека бисте видели како им се сијају беоњаче. Они би викали, певали; по телима им је цурио зној: имали су лица налик на наказне маске – ти момци; али су имали кост, мишић, дивљу виталност, велику снагу покрета, која беше природна и права ко валомет дуж њине обале. Није им требало оправдање што су ту. Било је врло пријатно гледати их. Неко време осећао бих да још припадам свету једноставних чињеница; али то осећање не би дуго трајало. Нешто би се појавило што би га поплашило. Једном смо, сећам се, наишли на ратну лађу усидрену надомак обале. Тамо не беше ни колибе, а она је бомбардовала жбуњак. Ваљда се Французима туна одвијао један од њихових ратова. Застава јој висаше млитаво ко крпа; ждрела дугих топова од шест палаца штрчала су свуда по ниском трупу; масна, слузава бибавица лењо би је зибнула нагоре, па би је спустила, клатећи јој танке јарболе. У празној огромности земље, неба и воде, она је ту била, непојмљива, и пуцала у континент. „Цак,‘ опалио би један од топова од шест палаца; пламенчић би сукнуо и нестао, мало белог дима би ишчезло, сићушно зрно би слабашно цикнуло – и ништа се не би десило. Ништа се

није ни могло десити. Било је примесе лудила у том поступку, осећаја жалосне шале у изгледу; а он не би распршен тим што ме неко на палуби озбиљно увераваше да постоји логор домородаца (он их назва непријатељима!) скривен негде ван домаха ока.

„Дадосмо јој њена писма (чух да морнари на тој самотној лађи умиру брзином од три на дан) и продужисмо. Свраћали смо у још неколико места с лакрдијашким именима, где се весели плес смрти и трговине одвија у непокретном и земљастом ваздуху прегрејане катакомбе; свуда дуж безобличне обале, оивичене опасним валометом, као да је сама природа покушала да одврати уљезе; у реке и из река, токова смрти у животу, чије су обале трунуле у блато, чије воде, згуснуте у муљ, нападаху искривљене мангрове, који као да се извијаху према нама у највећем ступњу немоћног очаја. Нигде се не заустависмо довољно дуго да стекнемо детаљан утисак, но је опћенити осећај неодређеног и тескобног чуђења растао у мени. Беше то налик заморном ходочашћу међ навештајима ноћних мора.

„Прође више од тридесет дана пре него што угледах ушће велике реке. Усидрисмо се надомак седишта власти. Међутим, мој посао неће почети доли још двесто миља

даље. Стога, чим узмогах, кренух ка месту тридесет миља узводно.

„Путовао сам на маленој морској парњачи. Капетан јој беше Швеђанин, а пошто препознаде да сам поморац, позва ме на мост. Беше човек млад, мршав, плав, и мрзовољан, глатке косе и тешка хода. Пошто напустисмо бедно мало пристаниште, он презриво махну главом према обали. ‚Живели сте ту?‘ упита. Ја рекох: ‚Да.‘ ‚Красна гомила, ови владини момци – зар не?‘ настави он, говорећи енглески с великом тачношћу и приличном горчином. ‚Занимљиво је шта ће све неки људи учинити за који франак месечно. Питам се, шта постане од те феле кад оде у унутрашњост?‘ Рекох му да очекујем да то ускоро видим. ‚Та–а–а–ко!‘ узвикну он. Ходао је попречке, гледајући будно напред једним оком. ‚Не будите превише сигурни,‘ настави он. ‚Пре неки дан сам узео једног човека, који се успут обесио. И он је био Швеђанин.‘ ‚Обесио се! Зашто, за име Бога?‘ викнух ја. Он настави да осматра пажљиво. ‚Ко зна? Сунце прејако за њ, или, можебит, земља.‘

„Најзад стигосмо на отворен потез. Појавише се каменита литица, гомиле преврнуте земље уз обалу, куће на брегу, друге, с металним крововима, у пустопољини ископа, или приљубљене уз обронак. Непрестана бука

брзака узводно лебдела је над овим призором настањеног пустошења. Сва сила људи, највећма црних и нагих, кретала се околу ко мрави. Један моло је задирао у реку. Заслепљујућа светлост сунчана повремено би све ово плавила у ненадном наступу блештавила. „Ено постаје вашег Предузећа,“ рече Швеђанин, показујући три дрвене грађевине, сличне баракама, на стеновитој косини. „Послаћу горе ваше ствари. Четири ковчега, рекосте? Добро. Збогом.“

„Наиђем на котао где се ваља у трави, а онда нађох стазу што води узбрдо. Врлудала је због стена, као и због једног патуљастог железничког вагона, који ту лежаше преврнут, с точковима у ваздуху. Један беше смакнут. Та ствар изгледаше мртва ко лешина неке животиње. Наиђох на још комада машинерије у распадању, хрпу рђавих шина. Надесно, скупина дрвета правила је сеновито место, где се чинило да се неке тамне ствари слабашно мичу. Трептао сам, стаза беше стрма. Надесно затруби рог, а ја видех црне људе где трче. Тежак и потмуо прасак потресе тле, дашак дима изађе из литице, и то беше све. Никаква промена не појави се на лицу стене. Градили су железницу. Литица не беше ничему на путу; а ово беспредметно минирање беше сав рад који се одвијао.“

„Лако звецкање иза мене натера ме да окренем главу. Шест црних мушкараца ходало је у низу, мучећи се уз стазу. Ишли су усправно и лагано, балансирајући на глави корпице пуне земље, а звекет се подудараше с њиним корацама. Црне крпе беху им омотане око бедара, а кратки завршеци позади махали су тамо–амо као репови. Видео сам свако ребро; зглобови њихових удова беху ко чворови на ужету. Сваки је имао гвоздену огрлицу, и сви беху повезани уједно ланцем, чији су се лабави делови њихали између њих, звецкајући ритмично. Још један пуцањ од литице натера ме да одједном помислим на ону ратну лађу што је видех како пуца у континент. То беше иста врста злослутног гласа; али ови људи нису могли да се, никаквим натезањем маште, назову непријатељима. Звали су их злочинцима, а оскврнути закон је, ко распрснуте гранате, стигао до њих – нерешива тајна с мора. Сва њихова мршава прса дахтала су скупа, силно раширене ноздре подрхтавале су, очи су буљиле укочено узбрдо. Прођоше ме на шест палаца, без погледа, с потпуном, смртоликом равнодушношћу несрећних дивљака. Иза ове сирове грађе, један од укроћених, производ нових сила на делу, клатарисао се малодушно, носећи пушку по средини. Имао је јакету униформе, с једним дугметом откинутим, а пошто виде белог човека на стази, хитро диже своје оружје

на раме. Ово беше проста опрезност, јер он, пошто су сви бели људи тако слични издалека, не могаше знати ко бих ја могао бити. Брзо се опет умири, па се чинило да ме, с великим, белим, мангупским осмехом и с погледом на своје штићенике, прима у ортаклук у свом веселом поверењу. Напослетку, и ја сам био део величајног узрока ових узвишених и правичних процедура.

„Уместо да идем нагоре, окретох се и спустих се налево. Намисао ми беше да пустим ту скупину у ланцима да се склони с видика пре но што се попењем на брег. Ви знате да ја нисам нарочито нежан; морао сам, каткад, да се одупрем и да нападнем – то је један начин одупирања – а да не прорачунам тачну цену, у складу са захтевима оне врсте живота у коју сам забасао. Видео сам ђаволе насиља, и ђаволе похлепе, и ђаволе жеље вруће; али – тако ми свих звезда – то беху јаки, крепки, црвенооки ђаволи, који су владали и управљали људима – људима, велим вам. Међутим, док сам стојао на томе обронку, предвидех да ћу, на заслепљујућој светлости сунчаној те земље, упознати слабашног, притворног, слабооког ђавола лакоме и безмилосне лудости. Како подмукао, усто, он може да буде, изнаћи ћу тек који месец касније и хиљаду миља даље. Начас сам стојао уплашен, као неком опоменом. Коначно

се спустих низбрдо, побочице, према дрвећу које сам видео.

„Избегох голему вештачку рупу, коју неко беше ископао на падини, чију сврху нађох да је немогуће наслутити. То, свакако, не беше ни каменолом ни позајмиште песка. Беше тек рупа. Могла је бити повезана с човекољубном жељом да се злочинцима да нешто да раде. Не знам. Онда замало падох у једну врло уску јаругу, скоро ништа друго до ожиљак у обронку. Открих да је сва сила увезених одводних цеви за насеобину сурвана туна. Не беше ниједне да није сломљена. То беше дивљачко разбијање. Најзад стигох под дрвеће. Намера ми беше да дошетам начас у сенку; али тек што стигох у њу, учини ми се да сам крочио у мрачни круг некаквог пакла. Брзаци бежу близу, па непрекидна, једнолична, стрмоглава, захуктала бука испуњаваше жалобну тишину гроба – где се ни дашак не креташе, ни лист не мицаше – тајанственим звуком, као да је силовита брзина кретања поринуте Земље ненадно постала чујна.

„Црне сподобе чучале су, лежале, седеле измеђ дрвећа, наслоњене на стабла, држећи се земље, напо се показујући а напо избрисане у мутном светлу, у свим положајима бола, осамљености и очајања. Нова мина на литици пукну, праћена лаганим дрхтањем тла испод мојих ногу. Рад се

настављао. Рад! А ово беше место куда су се неки од помагача повукли да умру.

„Умирала су полако – то беше врло јасно. Они не беху непријатељи, не беху злочинци, не беху ништа земаљско сада – ништа доли црне сенке болести и глади, што леже збркано у зеленкастој тмини. Доведени из свих забити обале у потпуној законитости уговора на време, изгубљени у непогодном окружењу, храњени необичном храном, они се разболеше, постадоше неспособни, а онда им би дозвољено да отпузе и почину. Ове умируће сподобе беху слободне ко ваздух – и скоро исто тако лаке. Почех да примећујем сјај очију испод дрвећа. Онда, погледавши надоле, видех лице близу своје руке. Црне кости почивале су целом дужином, с једним раменом уз дрво, а очни капци полако се дигоше и упале очи ме погледаше, огромне и празне, с неком врстом слепог, белог светлуцања у дубини јабучица, које замре лагано. Чинило се да је тај човек млад – скоро дечак – али, знате, код њих је то тешко знати. Не смислих ништа друго што бих учинио до да му понудим један од комада двопека с лађе мога доброг Швеђанина, који сам имао у џепу. Прсти се полако склопише око њ и тако остадоше – не беше другог покрета ни другог погледа. Он беше око врата везао комад белог камгарна – зашто? Где га је набавио? Да ли то беше белег – украс – амајлија –

покајнички чин? Постоји ли, уопште, било каква замисао повезана с тим? Изгледаше запањујуће, тај комадић беле нити из прекоморја.

„Близу тог истог дрвета, још два свежња оштрих углова седела су привучених ногу. Један је, браде наслоњене на колена, буљио ни у шта, на неподносан и страшан начин; његов брат—утвара подупро је чело, као да је савладан великим умором; а свуда околу, други беху разбацани у свим положајима искривљене клонулости, ко на некој слици покоља или пошаста. Док сам ја стајао ужаснут, један од тих створова диже се на руке и ноге и оде на све четири ка реци да пије. Лаптао је из шаке, а онда сео на светлост сунчану, прекрстивши голенице преда се, а мало после пустио је да му глава падне на прсну кост.

„Нисам више желео да застанем у сенци, па пожурих ка постаји. Близу зграда, сретох белог човека тако пристало дотераног да га у првом тренутку узех као некакво привиђење. Видех висок, уштиркан оковратник, беле маншете, лаку јакету од алпаке, као снег беле хлаче, чисту кравату и улаштене ципеле. Никакав шешир. Коса на раздељак, очешљана, науљена, испод сунцобрана превученог зеленим, држаног у великој белој шапи. Био је прекрасан, а имао је држаље за перо за уветом.

„Руковах се с овим чудом и сазнадох да је он главни рачуновођа Предузећа и да се целокупно књиговодство води у овој постаји. Изашао је начас, рече, да узме дашак свежег ваздуха.“ Тај израз је звучао изванредно чудно, са својим навештајем седелачког канцеларијског живота. Не би вам тог момка уопште поменуо, једино што сам с његових усана по први пут чуо име човека који је тако нераскидно повезан са сећањима то то време. Штавише, ценио сам тог момка. Да; ценио сам његове оковратнике, његове големе маншете, његову очешљану косу. Јамачно је изгледао ко фризерска лутка; но је он, у великој малодушности те земље, одржавао свој изглед. То је кичма. Његови уштиркани оковратници и дотерана прса кошуља беху карактерна постигнућа. Био је од куће скоро три године; а ја, касније, не могах а да га не запитам како успева да носи такво рубље. Он само мало поцрвене и рече скромно: „Обучавам једну од домородних жена око постаје. Било је тешко. Гнушала се тог посла.“ Тако је овај човек збиља постигао нешто. И био је предан својим књигама, које беху сложене ко пита од јабука.